

Nafarroaren egungo historiari sarrera

Mari Kruz Mina

I. Karlistada eta 1841eko Lege Hitzartua

Errejimen zaharrear, Penintsula Iberiarreko Euskal Herria lau foru herrialdetan banatua zegoen: Araba, Gipuzkoa, Bizkaia eta Nafarroa. XIX. mendean, liberalismoaren arrakastarekin, burutzen da estatuaren zentralizapen prozesua, merkatu nazionala sortu beharrak eraginik. Foru errejimeneak, beren aduana- eta fiskal autonomiaz, eragotzi egiten zuten prozesu hau. Foru errejimena- ren eraldakuntzan, ez botere zentrala bakarrik, baita foru herrialdeetako beste gizarte sektore zen- bait ere interesaturik zen, eta eragin handieneko sektoreak gainera, beren interesak zaintzeko estatu espainol liberalean integratzearekin kontaktzen zu- ten eta.

Noblezia foruaren aurka

Nafarroan, Erriberako lur aberatsen jabe zen noblezia, guztiz interesaturik zegoen Foruen adu- ana-autonomia desegiteko, eta aduanak Ebrotik Pi- rinioetara aldatzeko, zeren horien nekazal aboro- kinek, eta ardoak bereziki, Gaztelan bait zuten be- ren merkatua. Nafarroako 1780ko Gortetan jada- nik, San Adriango markesak mugak lekuz aldatzea

defendatuko du, «Nafarroa merkatalgo nazionalen integratzeko», espainolean, jakina. Gorte berauetan, nobleen estamentuko 23k mugen aldatzearen alde bozkatzten dute, 8ren kontra.

Noblezia hau, liberalismoak berekin zekarren lurjabeoari buruzko lege-aldakuntzan ere interesatua zen. Errentapen estableness eta gauzezko ordainketaren ondoan, errentapen askeak eta diruzko pagamenduak birbalioztatu egiten zituzten haien propietateak.

Errejimen liberalak, bestalde, eliz eta zibil desamortizapenaren premia planteatzen zuen. Errejimen zaharretik estatu liberalerako bidean, egiteko inportantea dute desamortizapenek, estatu liberal kapitalistatik sozialismorako bidean nazionalizazio eta sozializazioek duten bezainbatekoa. Jabegoaren molde feudala aldatu nahi zen, pribatu eta burgesa bihurtuz. Desamortizapenaz interesatuenak, noski, dirua zutenak ziren. Eliz desamortizapenaz ere baliatuko zen noblezia honen parte bat.

Foru gobernamentuak, azkenik, autonomia politikoa suposatzen zuen, gobernu erakunde propioak izatea. Baina beste hiru euskal herrialdeetan erakunde politiko gorena udal errepresentapenean oinarrituriko Batzarre Nagusiak ziren bitartean, Nafarroan Gorte estamentalak ziren, non estamentuka bozkatzten bait zen: Apaizeria, Noblezia eta Unibertsitateak (udaletxeak), eta zeinaren lehendakaritza eliz estamentuko bati bait zegokion beti. Apaizeriaren botere instituzional hau eragozpen zen lehen aipaturiko nobleziaren gogozko eraldakuntzak zertzeko. Yanguas y Mirandak zioenez, aski zuen apaizeriak komeni ez zitzaion lege baten kontra bozkatzea, lege hura blokeiatzeko. Horra zergatik ezabatu nahi zituen klase dominatzaileak garaiko erakunde tradizionalak, gorte estamentalak, alegia.

Horregatik, aristokrazia lurjabe honetan aurkituko du liberalismoak bere laguntzarik handiena Nafarroan.

Nekazalgoa eta apaizeria, galtzaile

Nekazalgoa galtzaile ateratzen da lur-hustirapen sistema berriarekin; aduana Pirinioetara aldatzeak, janari eta janzi merkea galeratzen zizkion (adua eskubideak Nafarroan 7 %, eta estatuko beste lurretan 33 % ziren eta); desamortizapenak, berriaz, hauzo-lurrak jabego pribatu bihurtzearekin mehatxatzen du. Ez da, beraz, harritzekoa aldaketari kontra egitea, eta foruak defendatzea, horrek esan nahi zuenarekin.

Baina egoera aldaketa honetan galtzailerik handiena, apaizeria izanen da. Ez zaizkio bakarrik hamarrenak kenduko eta bere

propietateak arriskutan jarriko: lehentasun politikoa ere galdu egingo du Nafarroan. Apaizeriak Nafarroan duen eragina, propietate handietatik ezezik, bere numerotik ere badatorchio; 1797an, 2.778 elizgizon bazen 221.728 bizilagunentzako, hau da, 79 biztanleko elizgizon bat. Hauei elizatik dependatzen zutenak gehituz gero, 4.739taraino iristen dira. Guztiz konprengarria, ondorioz, apaizeriaren protagonismoa tirabirakoan.

Karlisten alderdian, nekazalgoari eta apaizeriari nekazal noblezia ttipia elkartuko zaie. Noblezia hau propietate ttipien jabe zen, eta horretatik atera zituen On Karlosek bere armada buuruak. Jatorri horretakoak dira Guerge, Olo, Sarasa, Eraso, Mendiri, Ladrón de Cegama.

Estatuaren beste lurraldeetan, Karlismoa atzerakoia eta pribilegioak atxeki zalea bada ere, Euskal Herrian mugimendu erabat herritarra da, foruek sortutako egoera dela bide.

Karlismoaren hondamena, estatu liberalaren garaipena da, eta lau euskal herrialdeak estatu espainolean integratzea.

Gerrari azkena eman zion Bergarako Akordioaren ondotik, 1839ko urriaren 25eko legeak, euskal herrialde bakoitzeko komisio errepresentatiboak osatzea proposatzen du, gobernu zentralarekin foruen aldakuntzaz hizketatzeko, foruak Espainiako konstituzio batasunari egokitzeari buruz. Lau euskal lurraldeek batera hasten dituzte negoziaketa lanak, baina nekazal interes nafarren presio handiagoak, eta nafar aristokraziak Madrilgo Gortekin zituen harreman hestuegoek, eta Gorte estamentalekin burkatu beharrak (zeren apaizeriak indar handia bait zuen eta giro politiko berriaren kontra erabiltzen bait zuen): guzti horrek esplikatzen du gobernu zentralarekin akordio batetara heltzeko nafar komisionatuak presatuagoak izatea. Horik horrela, bidea asko erraztua zuten Gortetan Nafarroako deputatu zen Agustín Armendarizekin, sasoi hartan Gobernazioko ministro zena-ekin.

Nafar foralitate berria

Hortik etorriko da Foruen Aldakuntza Legea edo 1841eko Lege Hitzartua, nafar *foralitate berria*-ren abiapuntu izanen dena. Izan ere, behin Foruaren alderdirik makurrenak kenduz gero (aduanak lekuz aldatuak, gorte estamentalak kenduak, desamortizatzen egiten...), hitz batez esateko, behin Nafarroa estatu espainol liberalean integratuz gero, nafar liberalak nafar berezitasunaz baliatuko dira eta foruen aldeko herri sentimendua mantenduko dute, Forutik interesatzen zaiena gordez. Autonomia

fiskal eta administratibo bihurtuko dute Forua, probintzia kontrolatuz segitzeko eta presio fiskal ttipiagoa jasatzeko. Nafarroako liberalak foruzale agertuko dira beti, nahiz eta horien foruzaletasunaren erreferentzi puntua 1841eko Lege Hitzartua izan.

II. Oligarkia eta «Nafartzaletasuna»

Nafarroa ere, karlismoaren feudo izan delako topiko ezagunaren kontra, estatu espainoleko beste lurak bezalaxe, aristokrazia lurjabearen menpe egonen da: produkzio harreman berriei esker nekazal burgeseria izatera etorria (jaurgoak latifundio bilakatuko dira) eta desamortizaturiko lurren erosle berriekin indartua zen aristokraziaren menpe.

Nekazal burgeseria eta lurren erosleak

Komentu eta monastegietako propietate handiak, nafar politikan lehen mailan egonen diren pertsonen eskuetara pasatzen dira. Ez da kasualitatea 1852ko Diputazioan, adibidez, zazpi diputatu foraletatik sei elizari desamortizaturiko ondasunen erosleen artean agertzea. Eta sinbolo esanahitsua da, Foru Jauregia bera, Karmeldar Oinhusen komentua izana, eliz desamortizapenetik jaioa izatea.

1855ean, klase dominatzaile hau *foralitate berria*-z baliatuko da desamortizapen zibilari buruz estatuarekin akordio batetara heltzeko; ez desamortizapena galerazteko, jakina, baizik Diputazioetik kontrolatu ahal izateko, eta honela estatuari eman beharreko salmenten % 20ko zergetatik aske izateko. Horrela, Hego-Nafarroako hauzo-lur eta eskorta gehienak jabego pribatu egingo dituzte, iparraldeko baso eta pentzeen hauzo-jabegoa errespetatuz hala ere; ez zitzaien eta hainbeste interesatzen. Bigarren desamortizapen honek indartu egingo du nekazal burgesiaren nagusigoa, baina baita hegoaldeko nekazalgoaren protesta areagotu ere; eta geroztik, eskortzen erreibindikapenak gaur arte iraungo du.

Burgeseria lurjabe hau, estatuko beste herrietakoa bezalaxe, liberalismo moderatuaren politikari jarraikiko zaio lehenik, eta liberalismo kontserbazaleari gero. Foru errejimenak ematen dien kontrolbidearekin, lurjabeok betidaniko lur-estrukturaren barnean gordeko dute Nafarroa, eta industrigintzari muzin egingo diote, demografia eta ekonomia geldieraziz.

1857tik 1930era artean, 300 milatetik 100 mila nafar, beren

lurraldea utzi eta lan bila abiatu beharrean izan dira. Hauetarik asko, Bizkaia eta Gipuzkoa euskal probintzietara aldatuz.

Nafartzaletasunaren ideologia

Euskal abertzaletasunaren aurka

Klase nagusi hau izango da preseski, *Navarrismo* edo Nafartzaletasunaren ideologiaren sortzaile. Nafartzaletasuna, nafar berezitasuna nabarmen baten agerri da, dudarik gabe, eta *foralitate berria*-ren defentsan finkatuko da, botere zentralaren behin eta berrizko erasoaldien kontra. Baina Nafartzaletasun hau be-
 rau, geroxeago, Euskal Abertzaletasunak euskal batasunaren alternatiba politikoa lehen aldiz proposatuko duelarik, politikoki erabilia izango da, nafar oligarkiaren probintzi mailako nagusigoa arriskutan jarriko lukeen batasun zabalago batetan integrazte asmo ororen aurka. Horren espresio bideak hauk izango dira: *El Eco de Pamplona* lehenik, *El Eco de Navarra* gero, eta *Diario de Navarra* 1903az geroztik gaur arte.

Nafartzaletasun honek ez luke alderdi politiko baten monopolio izan nahi. Bestalde agertzen da, alderdien eta klaseen arteko diferentzien gainera: «Nafarroaren interesak gauza guztien gainera», honela herri osoaren interesak oligarkiaren interesekin nahasiz. Bide honetatik, nafar herri bizitza despolitizatu egin nahi zen, administrazio bihurtuz politika. Horregatik hain zuzen, oligarkiaren prentsa ez da behin ere alderdi prentsa bezala agertzen, baizik eta itxuraldatu egiten da beste titulu ordeko batzuren pean: «Nafarroako interes material eta moralen defentzaileria» (*El Eco*), «Egunkari independentea» (*Diario*), eta hauteskundeetan kandidatura «administratibo», «independiente», «ordenezale» eta «gizarte zaintzaileak» lagunduz.

Zentralismo maskaratua

Mistika foruzale bat ukan arren, Nafartzaletasun hau ez da zentralismoaren maskara besterik. Interes ekonomikoak tartean sartu ezik, eta herri osoa mobilizatzeko ez bada (1893ko Gamazada lekuko), errazegi galtzen ditu foru atribuipeak botere zentralaren alde, ordenu publikoari eta polizia dagokionez, irakaskuntzari, soldaduskari, etab.

Katolikotasun porrokatua

Nafartzaletasunak, azkenik, katoliko porrokatutzat definitzen du bere burua. Ezin zitekeen bestela izan, faktore erlijiosoak hain eragin handia duen Nafarroa batetan, non apezpikuak ez bait ditu bakarrik hauteskundeetako kandidatuak onhartzen zein ez-onhartzen, baizik eta indulgentziak (50 egunekoak) ere ema-

ten, Margaritetan (Karlismoaren emakumeen sailean) izena ematen duten emakumeei, eta zenbait Banku ere gomendatzen, sainduagoak direlako edo. (*La Vasconia*-k, adibidez, apezpikuaren gomendioa aipatzen du bere publizitatean). 1936an, oligarkiari bere ideologiaren justifikapena eskainiko dio faktore erlijioso honek, sektore herritar handiak bere interesen alde mobiliza ditzan.

III. Euskal abertzaletasuna

Nafartzaletasun hau eztabaidatu egingo da 1876az gero. Bigarren karlistadaren ondoren, foru errejimen kontrako kanpaina zabala bizten da estatu espainolean, 1841eko legetik sorturiko nafar foralitatea bera hauzitan jartzen duena. Baina erasoaldi 'batu honek, erantzun batua ukanen du euskal lau lurraldeen aldetik.

Erromantizismo giroak lagundurik, kultur eta literatur alorretan ukanen du erantzun honek bere adierazpenik bikainena. Bilboko «Sociedad Euskalerra» eta Nafarroako «Asociación Euskara», euskal kultur berbizkunde honen adierazgarri dira.

Euskal kultur berbizkundera

Nafarroako «Asociación Euskara»k, 1878ko urtarrilaren 6an sortuak, zabalduko du, hain zuzen, *Zazpiak bat* lema, eta «Revisita Euskara»ri helburu hau emango dio: «gure nazionalitatearen baieztapena zientzi alorrean»; euskal nazionalitatearena, jakina, Sabino Aranak geroago formulatuko zuen berarena.

Alabaina, baldintza sozio-ekonomikoez huts eginen dute Nafarroan, Bizkaian ez bezala, euskal identitatearen kontzientzi hartzearen kultur mugimendu hori alternatiba politiko abertzale bihurtuko. Nafar gizarte aldagaitzean ez zegoen identitatea galtzeko arriskurik, Bizkaian gertatzen ari zen bezala, industrigintza eta inmigrazioaren ondorioz. Baina, Nafarroan, batez ere, politika nazionalaz interesaturiko klase soziala falta zen. Ergile bezala, abertzaletasuna bergeseriak bultzatzen zuen une historiko hartan, nafar bergeseriak kezkatu begiratu behar, noski, bera baino bizkorragoa agertzen zitzaion bilbotar bergeseriari.

Eragin politiko eskasa

Euskal Abertzaletasuna, alderdi ideologiko bat baino ez da izango Nafarroan. Eta hauteskundetako horren arrakasta par-

tzialak karlistekiko eta integristekiko aliantza koiunturalen fruitu izango dira, haren ordezkari Irujo, Aranzadi, Cuchillos eta beste pertsonalitate ezagunen eraginez. 1911tik, *Napartarra* astekarian oin harturik aurkeztuko dira hauteskundeetan. 1917an, integristekin bat eginik, hiru kontzejal erdietsiko dituzte Iruñeko Udaltxean. 1922an, badituzte zortzi, karlistekin egin Aliantza Foralaren kandidatura zela medio. Manuel Aranzadi hiru aldiz segidan izanen da Gorteetan Nafarroaren Ordezkari eta Manuel Irujo foru deputatu hautatzen dute 1919, 1921 eta 1923etan, 1919 eta 1923an akta anulatzen bazaio ere.

1931n, estatu mailan lehen aldiz planteatzen delarik nazionalitateen problemari irtenbidea bilatzea, «Nafartzaletasuna»ren arrazonomendu zaharrek oztopo izaten jarraituko dute Nafarroaren beste euskal herrialdeekiko batasunerako, nahiz eta lehen batetan Errepublikaren kontra autonomiaz baliatu ahal izateak estatutuaren asmoa entzat hartzera eraman. *Dario de Navarra-k*, hala ere, gogoz kontra eta ezinbestean onhartzen du Lizarrako Estatutua.

IV. Karlismoa

1868ko iraultza: aukera berria

Karlismoa, lehen karlistadan foru errejimena defendatu eta desamortizapena burukatu zuena, desagertu egingo da indar politiko bezala Bergarako Akordioaren ondoren. 1868ko iraultzak aukera berri bat eskainiko zion. Hala dio Roman Oyarzun-ek *Historia del Carlismo* bere liburuan: «...nadie podía vislumbrar ni la posibilidad siquiera de un resurgimiento del carlismo... fue necesario el triunfo de la revolución septembrina para que se fijaran los ojos de todos los antirrevolucionarios en Carlos VII. El carlismo casi muerto, empezó a ser mirado como una remota esperanza, como un núcleo de atracción de elementos católicos y conservadores...» Sektore sozial hau liberala zen gehienbat, baina izaturik zeukan iraultza sozialaren arriskuak.

Adibiderik argiena, Vessollatarrak ditugu Nafarroan: liberal moderatuak ziren 1833an, Estatutuaren Gorteetan Erreinuko handikia zen markesa 1834ean, eta karlista bilakatu ziren 1876az geroztik; markesa, senatore karlista izan zen lau aldiz.

Alabaina, Euskal Herriko klase herritarrentzat, 1839 aurreko foru egoerara itzultzea da gerra eta desamortizapen lana ezabatzea.

Bi karlismo

Karlismoak, honen euskalduntasuna ukaezina bada ere, nafar kontzientziaren eta euskal kontzientziaren arteko zerikusia planteatzen du. Bigarren karlistadan, euskal Estatu konfederal batek funtzionatu ere egiten du, On Karlosen gudaosteek okupaturiko euskal lurraldeetan.

Baina burgesia kontserbazalea bereganatzeko, desamortizapen lurren erosleak errespetatu egingo dituela hitzematen du Karlos VII.ak Morentin-go Manifestuan (1876), karlismoaren erreibindikapenik herritarrenari uko eginez.

Orduz gero, karlismoaren programak urritu egiten du edukin foruzale herritarra eta emendatu edukin katoliko anti-iraultzailea. Honen ondorio politikoa, zera izango da: karlismoaren gidaritza liberal kontserbazaleengana gero eta hurbilagotzea Restaurazio garaian, hauteskundeetarako elkar hartuz, nahiz eta haren prentsak, *El Pensamiento Navarro*-k, anti-liberalismoaren mistika mantendu, burruka harmatuaren nostalgia barne.

Hala eta guztiz ere, Nafarroan, eta erdialdean bereziki, iraun dirau karlismo herritar batek, nekazal gizarte estableak berea duen inertzia ideologikoa dela bide. Bi karlismo hauk trebeki deskribatu ditu Blasco Ibañez-ek, 1901ko Gorteetan alderdi karlistaren jokutiarri egotzen dionean Basilio Lacort-ek sorturiko *El Porvenir Navarro* egunkari errepublikarraren debekatzeko zuzengabea. Honela dio: «[delako jokutria] ez da mendira doan eta txapela janzten duen karlismoarena; baina bestearena, maltzurraena, Nafarroako kontserbazaleen lehen buru den Vadillo-ko Jaun Markesaren alde bozkatzeko dutenena, eta karlista izenez ministeriala denarena eta politikak momentuan eskaintzen dizkion irabaziez gozatzen denarena».

Karlismoaren gidaritzaren eta lekuko oligarkiaren elkar aditze nabarmen hau, beren interes berdinen adierazgarri dena bestalde, hauteskunde orduko burruka politikorik ia ezean agertuko da. Eta burrukarik ematean, pertsonalitateen artekoa izanen da, benetako alternatiba politikoen artekoa baino areago.

Kataluniatik bultzaturik, 1917az gero abiatuko den autonomi mugimenduak, alabaina, sen foruzale eta euskalduna iratzartu egingo ditu karlismoaren sektore batetan, alderdiaren barnean desakortasun zenbait sorreraziz. 1919ko «mellisten» zatiketa ez da karlismoaren pertsonalitateen arteko, On Jaime eta Mella-ren arteko etsaigoaren ondorio izanen; bi horiek autonomiari buruz eta foruen integritateari buruz errepresentatzen zituzten joera desberdinen ondorioa baizik. Foruzaleak, Gabino Martínez eta

Joakin Baleztena buru dituztela, On Jaimerekin geldituko dira; «zentralistak», aldiz, Vázquez Mellarekin joanen, Víctor Pradera buru dutela. Menturatan galdu gabe aitor daiteke, karlismoaren zatiketaren arrazoi funtsezkoa foruen arazoa izan zela. Hori adierazten du, behintzat, Víctor Praderak, Baleztena eta Martinezi *Diario de Navarra*-tik zuzentzen dizkien eskutitzetan, beren «Comité Proautonomía» famatuarekin batera, «los verdaderos explosivos de nuestro antiguo régimen» bezala salatzen dituelarik.

Abertzaleengana hurbiltzea

Elementu atzerakoienek eta zentralistenek alderdi karlista uztearekin, errazagotu egiten zaio honi abertzaleengana hurbiltzea; eta horrela, 1921ean, Alianza Forala sortuko dute, «reintegración foral plena y estrechamiento de vínculos con las provincias hermanas» lemapean. Politika honek arrakasta izango du 1921eko hauteskunde probintzialesetan eta 1922ko munizipalesetan; abertzaleek eta karlistek Iruñeko Udaletxea eta Diputazioa kontrolatuko dituzte epe labur batez, programa progresista samar bat abiaraziz. Udaletxean: Iruñeko Zabalguneko lur espekulapenari ezezkia; Diputazioan: presupostuak bihalakotzea, heredentziei eta kapitalaren irabaziei zergak ezartzea, zerbitzu sozial-ongileak gehitzea, eta Aurrezki Kutxa Probintziala eraikitzea, bertako bankaren aldetik eragozpenak izanik ere.

Abertzaleen eta karlisten arteko elkarlan honek, Primo de Rivera-ren diktadura garaian etenezak, lau euskal probintzientzako estatutuen aldeko mugimendua abiaraztea erraztuko du Errepublikaren lehen aldirian. Baina karlismoaren barnean bazen oraindik aski elementu hura euskal politika foruzaleetik aldentzeko, integrista eta mellistengana hurbilerazteko eta oligarkia nafar eta espainolaren politikarekin bat egitera eramateko.

Rodezno bezalako jaunak, birakuntza hau esplikatzen gilarri dira. Roman Oyarzunek adierazten digu zergatik jarraitu zuen hark karlistatan: «...de las personalidades del partido las más se fueron con Mella y algunas de las que no le siguieron a pesar de hallarse en completa penetración con él obraron así por puro cálculo, pues vieron que la masa de sus feudos permanecía con D. Jaime y se fueron tras ella porque la masa eran votos en las elecciones...» Rodeznok, alfonsinoengana hurbiltzen saiatu ondoren, *Acción Nacional* sortuko du 1931ean, Goi-cochea eta Vallellanorekin bat, Errepublikaren kontrako lehen erresistentzi indarra. Errepublikaren aurkako politika honek,

erreakzio espainolarekin kolaboratzera eramango du, eta, horretarako, estatutuaren aldeko prozesutik aldendu beharra dauka Nafarroak.

Karlismoa, «foralitateaz» ahantzirik, oligarkia indartzera dator berriz ere, hauteskundeetan erreazionario eskuindarrei oin-harri herritar bat eskainiz, eta boluntarioak, erreketek alegia, 1936an berena ez beste kausa baten alde bizia emango zutenak.

V. Ezker politikoa Nafarroan

Nekazal gizarte inobilista batetan, aurrerazaletasunaren aldeko indar politikoak ezin zitezkeen izan bazter lekukotasun bat baino. Kontutan hartzekoa da, egungo Nafarroaren lehen aldie-tan Armadak izan zuen egitekoa. Aurrerazaletasun politikoaren izenik ospetsuenen artean lau, militarrek dira: Espoz y Mina liberal progresista, eta Serafin Olave, Moriones eta Lacort errepublikanoak.

Nafarroako alderdi federal errepublikanoa

Nafarroako alderdi federal eta errepublikanoa, bere lehendakari Olaverekin, Euskal Herriko alderdi federaletan ongien organizatua izango da. Foru arazoari buruz, planteamendu tradiziozalen jarraitzaile agertu nahi du, baina foruaren irakurketa progresista bat eginez. 1883an, «Constitución Regional para Navarra» landu zuten Tuteran, Euskal Estatu (hobe, agian, Nafar Estatu Osoa deitzea) izan zitezkeenaren bizkarrezurtzat hartuz Nafarroa; Euskal Estatu hau Estatu Espainol federaleko beste errejioekin federatua nahi zen, eta historian zehar aldi batez edo bestez Nafarroako Erreinuaren zati izandako lurralde guztiez osatua. «Asociación Euskara»koek *Zazpiak bat* lema erabiltzen duten bitartean, federalok ez dira mintzo ez Lapurdiz eta ez Zuberoaz, baina bai Behe-Nafarroaz, eta, hegoaldeko lau probintzi-ekin batera, Errioxa ere integratzen dute. Baina beren laikotasuna zela eta, ez zuten gauza handirik egin ahal izan, katolikotasuna hain errotua duen Nafarroa batetan.

Sozialismoaren etorrera

Mende honen lehen urteetan, sozialismoa sustraiak egiten hasten da Iruñean, erresistentziako langile elkarteak direla medio. 1903an baziren hamalau, 1902az gero federakuntza bat osatuz. Gregorio Angulo izango da, 1913an, Iruñeko Udaletxeko

lehen kontzejal sozialista, liberal eta errepublikanoekiko hauteskunde koalizioan.

XX. mendearen lehen herenean, kordokadura politiko inportante baten lekuko da nafar nekazalgora. Karlismoa nekazal errei-bindikapen herritarretatik urruntzearekin, Erriberako jornalari anitz UGT sindikal sozialistara pasatzen dira, mugimendu politiko hura utzirik. 1928an, Nafarroako sozialistak «Federación Vasco-Navarra»n integratuak daude.

Nafar ezkerrek, itxaropenez hartuko du Bigarren Errepublikak, eta batez ere hegoaldeko jornalariak, lur-arazoari buruzko erantzun egokia espero bait dute harengandik. Anarkista eta sozialisten indarra inportantea izanen da Erriberan. 1932ko azkenaldian, UGTk bazituen 112 sail eta 15.000 langile, eta Tuterako Udaletxean, adibidez, 14 kontzejaletatik 9 sozialistak ziren.

Susmoz begiratuko dute autonomi arazoa, Forua gobernu errepublikanoaren neurri progresisten kontra iharduteko bide bezala erabili nahi zela Nafarroan ikusten zutenek; izan ere, bai bait zen Nekazal Erreformaren Legea, zuzeneko zergei buruzko erreforma fiskala, eta 29. artikulua eraturiko udaletxeen berriztapena «kontraforu» kontsideratuak izan zitezen saiatzen zenik.

1936an, sozialista eta errepublikanoek —gutiago euskal abertzaleek—, faxismoaren errepresiorik gogorrena jasanen dute. Egiteko dago oraindik demokraziaren eta askatasunaren alde bizi eman zuten nafarren zerrenda.

Euskaratzailea: **Joan Joxe Iturrioz**
M. K. M.

INTRODUCCION A LA HISTORIA CONTEMPORANEA DE NAVARRA INTRODUCTION A L'HISTOIRE CONTEMPORAINE DE LA NAVARRE

En el S. XIX con el triunfo del liberalismo, culmina el proceso de centralización del estado, empujado por la necesidad de creación de un mercado nacional. En la transformación del régimen foral no sólo estaba interesado el poder central, sino también los sectores sociales dominantes de las cuatro regiones vascas. En Navarra, la nobleza terrateniente, muy ligada por otra parte a la nobleza castellana, estaba interesada en la integración aduanera, en la transformación liberal del régimen de propiedad de la tierra, en el proceso desamortizador y sobre todo en finalizar con unas instituciones políticas: las Cortes estamentales, en las que el clero

tenía un poder excesivo, que utilizaba contra el nuevo orden de cosas. Esto no quita, para que una vez suprimidos los aspectos más disfuncionales del Fuero, aprovecharan el hecho diferencial navarro y el sentimiento foral popular para convertir el Fuero en autonomía fiscal y administrativa, contenido en la «nueva foralidad», y seguir así controlando la provincia y verse sometidos a una menor presión fiscal.

A partir de entonces Navarra al igual que el resto del estado español va a estar controlada por esta clase terrateniente, que se va a identificar políticamente con los postulados del moderantismo, primero, y del conservadurismo después. Va a ser precisamente esta oligarquía, la generadora de la ideología del NAVARRISMO; y cuando el Nacionalismo Vasco plantee por primera vez en la Historia una alternativa política unitaria vasca, este navarrismo a ultranza va a ser utilizado como arma política contra cualquier intento de integración de Navarra en una unidad superior que pusiera en peligro la hegemonía de la oligarquía navarra en la provincia.

El Carlismo que en la 1.ª Guerra carlista había defendido el régimen foral y se había opuesto a la desamortización, en 1876, para atraerse a la burguesía conservadora, renuncia a sus reivindicaciones más populares y foralistas y aumenta el contenido católico y contrarrevolucionario de su programa. Sin embargo, el movimiento autonómico de 1917, va a despertar en un sector del carlismo su vena foral ocasionando tensiones en el seno del partido que acabarán en la escisión de 1919. La salida de los elementos más reaccionarios y centralistas capitaneados por Víctor Pradera, del partido carlista, posibilitará el acercamiento de éste a los nacionalistas vascos, que formarán en 1921 la Alianza Foral, y cuyos éxitos electorales les llevarán a controlar aunque por breve tiempo el Ayuntamiento de Pamplona y la Diputación y realizarán una política foralista y relativamente progresista. Esta colaboración facilitará en 1931 la puesta en marcha del movimiento estatutista vasco, pero de nuevo el carlismo, olvidándose de la «foralidad» volverá a reforzar las filas de la oligarquía brindando a la derecha reaccionaria una base popular en las elecciones y unos voluntarios, los del requeté, que en 1936 iban a dar su vida por una causa que no era la suya.

Au XIXème siècle, avec le triomphe du libéralisme, s'impose le procès de centralisation de l'état, poussé par la nécessité de créer un marché national. Dans la transformation du régime foral non seulement le pouvoir central était intéressé, mais aussi les secteurs sociaux dominants des quatre régions basques. En Navarre, la noblesse terrienne, très liée d'ailleurs à la noblesse castillane, était intéressée à l'intégration douanière, à la transformation libérale du régime de propriété foncière, au procès de désamortisation et surtout à mettre un terme aux institutions politiques: les Cortes «estamentales» dans lesquelles le clergé avait un pouvoir excessif qu'il utilisait contre le nouvel ordre de choses. Ce qui n'empêche pas qu'une fois supprimés les aspects moins favorables du «Fuero», on profite du fait caractéristique navarrais et du sentiment foral populaire pour convertir le Fuero en autonomie fiscale et administrative, expression de la «nouvelle foralité», et pour continuer ainsi à contrôler la province et également se voir soumis à une plus légère pression fiscale.

Dès lors, la Navarre, comme l'ensemble de l'état espagnol, va être contrôlée par cette classe terrienne, qui va s'identifier politiquement avec les postulats du modérantisme d'abord, et ensuite du conservatisme. C'est

précisément cette oligarchie qui sera génératrice de l'idéologie du NAVARRISMO. Et lorsque le Nationalisme Basque posera pour la première fois dans l'histoire une alternative politique unitaire basque, ce navarrisme outrancier sera utilisé comme arme politique contre n'importe quelle tentative d'intégration de la Navarre en une unité supérieure qui mettrait en danger l'hégémonie de l'oligarchie navarraise dans la province.

Le Carlisme, qui pendant la Première Guerre Carliste avait défendu le régime foral et s'était opposé à la desamortisation (vente publique des biens communaux ou ecclésiastiques) en 1876 pour concilier la bourgeoisie conservatrice, renonce alors à ses revendications plus populaires et foralistes et augmente le contenu catholique et contrerévolutionnaire de son programme. Cependant, le mouvement autonomiste de 1917 va réveiller dans un secteur du carlisme sa veine forale en occasionnant des tensions au sein même du parti, qui aboutiront à la scission de 1919. Le départ des éléments plus réactionnaires et centralistes dirigés par Victor Pradera, du parti carliste, rendra possible le rapprochement de celui-ci aux nationalistes basques, qui formeront en 1921 l'Alliance Forale; leurs succès électoraux les emmèneront à contrôler, quoique pour peu de temps, la Mairie de Pampelune et la Députation, et ils réaliseront une politique foraliste et relativement progressiste. Cette collaboration facilitera en 1931 la mise en marche du mouvement statutaire basque. Mais le carlisme, oubliant la «foralité», renforcera de nouveau les rangs de l'oligarchie en offrant à la droite réactionnaire une base populaire dans les élections et des volontaires —les «requetés»—, qui en 1936 allaient donner leur vie par une cause qui n'était pas la leur.